

Sönməz ABBASLI

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

E-mail: sonmezabbasli@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2024.3.91>

QARABAĞDA MÖVCUD OLMUŞ TAYFALARIN TARİXİ-MƏDƏNİ SƏCİYYƏSİ

Açar sözlər: tayfa, Qarabağ, cavanşir, kəbirli, şahseven, tərəkəmə

SUMMARY

Sonmez Abbasli

HISTORICAL-CULTURAL CHARACTERISTICS OF THE TRIBES EXISTING IN KARABAKH

Folklore samples collected from Karabakh also represent many tribes that historically existed in Karabakh - Javanshir, Kebirli, Afshar, Shahsevan, Karadolakh, Otuziki, Bozokh, etc. gives us a wide opportunity to learn the history, everyday life and the art of mentioned tribes. A lot of oral folk literature — jokes, proverbs and narratives, games, etc. the ethnographic life of the tribes that existed in the region is also of great interest. From actual folklore examples, it is possible to get a lot of information about the migration reasons, daily life style, character, behavior, customs, food style, as well as clothing of the tribes. In the article, against the background of historical and ethnographic data, the common features of the mentioned tribes belonging to the Oguz region, the historical development picture of their domestic and cultural life are illuminated.

Key words: tribe, Karabakh, Javanshir, Kebirli, Shahsevan, Terekeme

РЕЗЮМЕ

Сонмез Аббаслы

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПЛЕМЕН, СУЩЕСТВОВАВШИХ В КАРАБАХЕ

Фольклорные образцы, которые были собраны в Карабахе, также дают нам широкие возможности для изучения истории, жизни, быта, искусства устного слова многих исторически существовавших в Карабахе племен — джаваншир, кабирли, афшар, шахseven, карадолах, отузики, бозох и другие. Большой интерес представляет этнографическая жизнь племен, которые существовали в регионе, нашли отражение во многих жанрах устной литературы, таких как анекдоты, пословицы и поговорки, предания, игры и т.д. из фактических фольклорных образцов можно получить много информации о причинах миграции племен, повседневном образе жизни характере, поведении, обычаях, способах питания, а также об одежде. В статье, на фоне историко-этнографических данных, освещены общие черты вышеупомянутых племен, которые принадлежат к огузскому роду, историческая картина развития их быта и культурной жизни.

Ключевые слова: племя, Карабах, джаваншир, кабирли, шахseven, терекеме

Məsələnin qoyuluşu. Qarabağdan toplanmış folklor örnəkləri həm də tarixən Qarabağda mövcud olmuş bir çox tayfaların — cavanşir, kəbirli, afşar, şahseven, qaradolax, otuziki, bozox və s. tarixini, həyatını, məişətini, şifahi söz sənətini öyrənməyə bizə geniş imkan yaradır. Şifahi xalq ədəbiyyatının bir çox — lətifələr, atalar sözü və məsəllər, rəvayətlər, oyunlar və s. kimi janrlarında əksini tapan

bölgədə mövcud olmuş tayfaların etnoqrafik həyatı böyük maraq kəsb edir. Faktiki folklor nümunələrindən tayfaların köç səbəbləri, gündəlik yaşam tərzini, xarakteri, davranışı, adətləri, yemək tərzini, eləcə də geyim-quşamı ilə bağlı xeyli bilgi əldə etmək mümkündür. Məqalədə tarixi-etnoqrafik məlumatlar fonunda Oğuz boyuna mənsub adıçəkılən tayfaların ortağ xüsusiyyətləri, məişət və mədəni həyatlarının tarixi inkişaf mənzərəsi işıqlandırılmışdır.

Qarabağda ta qədimdən cavanşirlər, otuzikilər, iyirmidördlər, kəbirlilər, baharlı və s. tayfaların mövcudluğu danılmazdır. Səfəvilərin hakimiyyəti dönmində otuziki və iyirmidördlər Qarabağ bəylərbəyində iki əsas tayfa hesab olunurdu. Hətta o da məlumdur ki, Qarabağ bəylərbəylərinin qacarlardan təyin olunması tayfa başçıların haqlı etirazına səbəb olurdu. Qarabağ xanlığı yarandıqdan sonra isə cavanşir, kəbirli və otuzikilər əhalinin əsas tərkib hissəsini təşkil edirdi.

Prof. N.Axundov yazır ki, Qarabağın ən qədim tayfalarından biri — XVIII əsrdə Qarabağ xanlığını yaradan Pənah Əli xan və İbrahim Xəlil xan da Cavanşirlər tayfasının adı ilə adlanmışdır. Qarabağın mühüm hissəsini əhatə edən Cavanşir uyezdi (mərkəzi Tərtər qəsəbəsi) idi (Axundov, 1989, 179).

Mirzə Adıgözəl bəy “Qarabağnamə”sində yazır: “Qarabağ vilayətinin əsl elatı, kənd əhalisindən başqa, Cavanşir, Otuz-iki və Kəbirlilərdir. Kəbirlilər də tam bir səmimiyyət və tərifiğəlməz bir sədaqətlə behiştlik xana xidmət etmişlər” (Qarabağnamələr, I, 1989, 36). Müəllif sözügedən əsərində əsrlərdən bəri mövcud olmuş Cavanşir, “otuzikilər”, ziyad oğlu, “kəbirlilər” tayfalarının buradan köçürülməsi Əfqanıstan və Xorasan arasındakı Sərəxs şəhərinə sürgün olunduğunu yazır.

Otuzikilər tayfası ilə bağlı yazılı mənbələr XVI əsrə aiddir və Səfəvilər dövləti zamanında ən nüfuzlu tayfa hesab edilirdi. Qeyd edək ki, Azərbaycanın İmişli və Bərdə rayonlarında tayfanın adı ilə bağlı kəndin, Türkiyə ərazisində də bu adda kəndin olduğu məlumdur. Prof. Nazim Axundov tayfanın Qarabağda Otuz iki oymaqda yerləşən tayfaların birləşməsi nəticəsində əmələ gəldiyini, həmin tayfa birləşməsi içərisində böyük nüfuza malik Cavanşir tayfasının nümayəndələrinin də olduğunu, onların çox zaman “Otuz iki”lərə başçılıq etdiyini, həmin tayfaya aid kəndlərin bir çoxunun XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Mirbəşir, Kəlbəcər, Bərdə, Qasım İsmayılov, Yevlax, Ağdam ərazilərində yerləşdiklərini qeyd edir (Axundov, 1989, 30).

Qarabağ folklor mətnlərində kəbirlilərin adı tez-tez keçir. Etnoqrafik mətnlərdə kəbirlilərin Hacı Bədəl adlı kəndə köç etmələri və burada məskunlaşmaları, kəndin köhnə adının Hacı İmamxanlı olduğu və imam sözünə görə Sovet hökumətinin bu adı çıxarıb kəndə onun kiçik qardaşı Hacı Bədəlin adını verməsi məlum olur. Kəbirlilər bu kənddə köç etmələrinin əsas səbəbini burada kəhriz olması ilə bağlayır və bu kəhrizə görə burada uyğunlaşmalarını və pambıq əkib becərmələrini qeyd edirlər. Arazboyu yuxarı qalxan iyirmi-iyirmi beş ailənin də oraların suyu lilli olduğundan həmin sudan içə bilməyib kəhriz olan yənidən kəndə qaçıdıb burada məskən saldıqları qeyd olunur. Etnoqrafik mətnlərdən kəbirlilərin yaylaqlarının Göyçə mahalına yaxın yerdə Sarıyerdə olması, eləcə də qəbiristanlıqlarının da orda olması məlum olur. (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 124).

Mətnlərdə kəbirililərin dörd tirədən (Urbabalı, Arıxməmmədli, Qərbənd, Qızıllı), qırx qoldan ibarət olduğu və Azərbaycanda yaşayan bütün kəbirililərin bu dörd tirədən biri olduğu qeyd edilir. Salmanbəyli, Təzəkənd, Pəriogulları, Rəncbərlər, Hüsülünün yarısı, Hacı Bədəlli, Kürdəmirdə Qarabucaq kəndlərinin kəbirli kəndləri olduğu deyilir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 128).

Tayfa ilə bağlı məlumatlarda tirələrin məşhur ağsaqqallarının Hacı Abbasoğlu Hüseyinalı (Qərbənd), Şükür küşi, Kalbayı Həmiş (Qızıllı) və s. adları keçir.

Kəbirililərlə bağlı mətnlərdə patava adlanan palazdan tikilmiş dizə qədər çəkmə geyindikləri və buna görə də “patavalı kəbirri” adlandıqları məlum olur. Patavanın altından isə qalın olması üçün rezindən, dəridən yamax vurulurdu. (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 138).

Bu tayfanın adı ilə bağlı lətifə mətnlərinin birində köçəri tayfa olan kəbirililərin Ağcabədinin Qalayçılar kəndindən keçən zaman bir kəbirlinin bir neçə arvadın əlində, eləcə də başında parıldayan bir şey görməsi, eləcə də bir kişinin də qalaylatdırıb əlində ağappaq məcməyi gətirməsi məlum olur. Bunları görəndə və nə olduğunu xəbər alan kəbirli də həvəsə düşüb çomağını qalaylatdırmaq fikrinə düşür və nəticədə gülüş hədəfinə çevrilir. Usta nə qədər “mən çomaq qalaylamıram” desə də kəbirli inadından dönmür və “Mənim pulum pul deyil? İki qat deyirsən iki qat verim, üç qat deyirsən, üç qat verim. Təki mənim çombağımı qalayla” deyib inad edir. Usta burada çomaq deyil, mis qalaylayırlar desə də kəbirli yenə də israrla “Ə, sənin üçün nə fərqi var, ya çombax, ya mis. Al mənim çombağımı qalayla” deyir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, I, 2012: 346-347).

Kəbirililərin adı ilə bağlı gülüş doğuran digər örnəkdən isə məlum olur ki, kəbirlinin bir arvadı dirəyin o tərəfindən əlini salıb kisədən un götürmək istəyəndə dirək qollarının arasında qalır. Ovcunda un əlini çıxara bilməyən qadın hay-haray salanda çıxış yolunu ağsaqqalı çağırmaqda görürlər. Hadisə yerinə gələn ağsaqqal isə çıxış yolunu dirəyi kəsməkdə görür. Dirəyi kəsib arvadın əlini çıxartdıqda ağsaqqal ağlama başlayır. Ağlamasının səbəbini soruşduqda isə ağsaqqal “Ona ağlayıram ki, mən ölənən sora siz nəğayrassız?” cavabını verir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, I, 2012: 348).

Qeyd edək ki, incə yumor doğuran oxşar motivə Molla Nəsrəddin lətifələrində də rast gəlinir. Lətifədə Mollanın saf, sadələvh qonşularının sığırı su içmək üçün başını küpə soxur və bir daha çıxara bilmir. Mollanın yanına gəlib bir yol göstərməsini rica etdikdə Molla sığırın başını kəsməyi məsləhət görür. Onlar sığırın başını kəssələr də, küpdən çıxara bilməyib yenidən Mollaya üz tutduqda Molla bu dəfə: “Nə vaxta qədər sizə yol göstərim? Gedin, küpü qırın, — deyə cavab verir. (Molla Nəsrəddin lətifələri, 2018: 287).

Afşar tayfası ilə bağlı mətnlərdə Afşar kəndinin Vedi rayonuna yaxın yerdə olduğu, Nadir şahın İrəvan qalasına hücumu zamanı isə onun orduya müraciət edib kənd salmaq, yaşamaq istəyənlərin burada yaşaya biləcəyini elan etdikdən sonra kəndin bünövrəsinin qoyulduğu məlum olur. Əsas yaşayış yerlərinin və qəbiristanlıqlarının Nətgiztəpədə olduğu, yaylaqlarının isə Çalbarı deyilən ərazidə olduğu deyilir. Həm davakar, həm qoçaq olan afşarların sayının 350 nəfərdən ha-

zırda 6000 nəfərə çatdığı qeyd olunur. Afşarların araxlı, günəşli və əmənqulular adlı üç tirədən ibarət olduqları məlum olur.

Afşarlarla bağlı etnoqrafik mətnlərdə onların qara paltar geyinib, başlarına isə papaq əvəzinə ağ şaldan dolax doladıqları qeyd olunur. “Qaradolaxların hamısı ağ yunnan tikilmiş dümağ şalvar geyinmişlər. Olar boyaxlı paltar geyinməmişlər. Şalvarrarı ağ olardı, dolaxlarını qara doluyarmışlar. Onda hamı olara deyərmiş ki, qaradolaxlıdı” (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 139).

Qarabağdan qeydə alınmış mətnlərdə afşarların xarakteri, davranış, yemək tərzləri də açılır. Başqalarından fərqli olaraq afşarlar Allaha dua edib mal-dövlətimə dəymə, canıma dəy — deyərmişlər. Afşarlar ucadan danışan, yeriyəndə ayaq səsləri bərk eşidilən, söhbət zamanı isə həlim görünən, yemək yeyən zaman öz tərəfini qoyub başqa tərəfdən yeyən insanlar kimi xarakterizə edilir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 141).

Folklor mətnlərində afşar tayfasından olan qadınların qoçaqlığı ilə bağlı maraqlı bir epizodun şahidi oluruq. Belə ki, camış oğurladıqları vaxt polisə xəbər çatanda afşar qadınları tez qara yaylığı camışın üstünə salıb, şaxsey-vaxsey deməyə başlayırlar. Hadisə yerinə gələn polislər burada ölü düşdüyünü görüb, dinməz-cə qayıdıb gedir və beləliklə də, afşarlar oğurladıqları camışı kəsib pay-puş edirlər (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 150).

Afşarlarla bağlı bir lətifədə isə deyilir ki, afşar yol ilə getdiyi zaman birinin üç-dörd vedrə tut satdığını görür və ondan bunları yeyib doymaq üçün nə qədər ödəyəcəyini soruşur. Üç manat cavabını alan avşar vedrənin birini qabağına çəkib xışlamağa başladıqda tut yiyəsi görür ki, vedrə yarıdan keçib, buna sərflətmir. O, afşarın bir az yeyib doyub gedəcəyini zənn edirmiş. Tut yiyəsi afşardan nə etdiyini soruşduqda isə o, tut yediğini deyir. Tut yiyəsi —Axı belə yeməzlər, bir-bir yeyərlər dedikdə isə afşarın verdiyi cavab da gülüş doğurur: “— O biri vedrələri heylə yeyəjəm” (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 423).

Etnoqrafik mətnlərin birində Şahsevənlər tayfasının Arazın bu tayına köç etməsinin səbəbi nəql edilir. Məlum olur ki, Nadir şah dövründə şahın sözüünə baxmayanları şahın iki öküzünün yanına salarmışlar və öküzlər də həmin adamı öldürürmüş. Şahsevənlər tayfasından da bir nəfər şahın sözüünə baxmır. Onu öküzün yanına salırlar. Səhər görürlər ki, bu adam öküzün başını kəsib. Şaha xəbər verdikdə o, tayfanın Arazın o üzünə addadılmasını əmr edir. Elə o vaxtdan da Şahsevənlərin bu üzə gəldikləri, bir hissəsinin Beyləqanda qaldıqları deyilir. (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 152). Qarabağdan qeydə alınmış mətnlərdə şahsevənlərin Xankəndinə, Əsgərana köç etdikləri, aranda taxıl əkdikləri, dağa köçəndə də kişilərin arada gəlib taxılı suladıqları, burada ilk yaşayışın Şahsevənlərin saldığı deyilir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 154).

Mətnlərdə şahsevənlərin qoçaqlığı da diqqətdən qaçmır. Onların yaşadığı əraziyə atla gələn atsız gedərmiş. Naməlum adam gördükdə onun atını almışlar. Bu tayfanın nümayəndələri üçün atın böyük önəm daşdığı nümunələrdən də açıq-aşkar görünür. Kiminsə atının oğurlanması ən pis şey, onun namusuna toxunmaq hesab edilir. Başqa bir örnəkdə isə məlum olur ki, “Bir kişi səhv yola gedərsə kən-

din kişiləri ona bir söz deməzdilər, gedif onun atının quyruğunu kəsərmişdər” (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 155).

Şahsevənlərdə “dəli” sözünün çox işlənməsi ilə bağlı maraqlı nüans da diqqətdən qaçmır. “Bizdə bir seyid var idi. Deyirdi ki, dəli axtarmax isdəsən hər kəntdən birini-ikisini taparsan, amma Şahsevənnən qavağına keçəni gətir” (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 154).

Şahsevənlərlə bağlı mətnlərdə onların qırmızı boyalı paltarlar geyinmələri məlum olur. Daim qırmızı çuxa və şalvarlar geyindikləri və bununla tanındıqları qeyd edilir.

Qarabağda məskunlaşmış qaradolaq tayfasının isə əvvəllər İrəvan və Naxçıvan ətrafında mövcud olduqları deyilir. Çar Nikolay dönəmində yarısının Gəncəyə, digər yarısının isə Qızılqaya deyilən Xorəşənə köç etmələri mətnlərdən bəlli olur. Çoxlu dəvə və sürü sürülərinə malik qaradolaqlar Qızılqayada taxıl əkimi ilə məşğul olub, tayfanın Gəncəyə köç etmiş digər yarısı da bu əraziyə köç edib buradakılarla qaynayıb qarışıqlar (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 160).

Qaradolaqların mehraplı, qulamlı, atakişibəyli, tağılar, döylər, can-can, imirli tirələrindən ibarət olduğu məlum olur. Alabaş, Boğar, Alqayıt, Bozzar, Xallı, Yetirən, Götürən isə bu tayfada itlərə verilən adlardır.

Bozok tayfası ilə bağlı etnoqrafik mətnlərdə onların Goranboyun Qaraçinarısından gəldiyi, dalaşqan olduğu, tez özündən çıxan adamlar olduğu deyilir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II, 2012: 40).

Qarabağ folklor mətnlərində elat tayfası olan tərəkəmələrin adı sıx-sıx hallanır. Etnoqrafik mətnlərə əsasən tərəkəmə elatının yaylağı Çaldağ, Qızıl qaya, Çöplü göl adlanan ərazilər idi. Yaz vaxtı may ayında dağa gedən tərəkəmə elatı özü ilə bərabər yorğan-döşək, palaz, qab-qaşır, yemək-içməkdən tutmuş nə var dəvəyə yükləyib yola düşər, yay bitəndə qayıdardılar. Dönən zaman hərə özü ilə beş-altı motal pendiri, çalxalanıb, duzlanıb dəriyə yığılmış yağı gətirərdi. Dağda elat tayfası suya yaxın və heyvanların da otlaması üçün uyğun yer seçər və alaçıq tikərdilər. Dağda aş, süzmə xəngəl, kabab bişirib yeyər, ələyəz, sarı çiçək, yemlik, qırxbuğum kimi bitkiləri yığıb qurudar, keçi əmcəyi, quzu qulağı kimi ot bitkilərini yeyərdilər (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII, 2014:106-108).

Mətnlərdə tərəkəmələrin uzunömürlülüyünün sirri də açılır və məlum olur ki, bunun əlacı Murad təpəsi deyilən yerdə hələ də əriməyib qalan “oğurlanan buz” adlanan kütlədir.

Tərəkəmə elatı dağın başındakı həmin təpədən “oğurlanan buz”dan götürüb mis sərnixə qoyar, toz-torpaqlı olduğundan bulaqda yuyub gətirər və qənd çəkici ilə doğrayıb kasa və nimçələrə yığar və onu diri-diri udardılar. Belələiklə, yüz otuz, yüz qırx il yaşayanların olduğu deyilir. (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII, 2014:109).

Yuxarıda bəhs etdiyimiz tərəkəmə alaçığını qurmaq üçün zoğal və ya digər meşə ağaclarından istifadə edilərdi. Bilək yoğunluğunda qırılan ağaclar yerə sancılırdı. Məlum olur ki, on metr uzunluqda qurulan alaçıq, iyirmi metr uzunluqda

qurulan isə muxuru adlanırdı. Alaçiq keçə ilə bağlanırdı ki, bu da yağışın dammasının qarısını alırdı.

Qoyun saxlanılan yer kuz, vana, kərəsgə, ağıl, pəyə, quzuların saxlanıldığı yer boru, dəlmə, günəbaxan adlanırdı.

Tərəkəmə elatında itlər də görünüşünə görə qurdağzı, qurdgöz, kosa kimi adlarla fərqləndirilirdi. Adam qapan itə isə adamecil it deyilirdi. Ümumiyyətlə, tərəkəmə itlərinin əksəriyyətinin yad adamı tutduğu deyilir. Maraqlı məqamlardan biri də odur ki, bu elat tayfasında balaca itə hələ ad qoyulmur və gecə onun sayıqlığı, hürməsi və adamecil olması yoxlandıqdan sonra qalıb-qalmaması müəyyənləşir. Bu standartlara uyğun gəlməyən itləri azdırırlar.

Etnoqrafik mətnlərdə tərəkəmələrin xarakteri də açılır və itin, atın və arvadın bu elat tayfası üçün nə qədər böyük önəm daşdığı bəlli olur. Tərəkəmənin itini vuran, atının quyruğunu qırılan və onun arvadına qarşı hər hansı bir saymamazlıq edən canını tərəkəmədən qurtara bilməz. Bu, onun üçün ən böyük təhqir hesab edilir (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII, 2014:124). Hətta mətnlərdən məlum olur ki, tərəkəmə elatı köç edəndə özünə çörək, tədarük götürməyə belə itinin yal qazanını mütləq götürməlidir. İnsanın ən böyük köməyi hesab edilən it o qədər qiymətlidir ki, hətta Tatallar kəndində itə çirtma vurarı öldürməkdən belə çəkinməzlər (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII, 2014:125).

Tərəkəmələrin özlərinə xas mətbəxi var. Etnoqrafik mətnlərdə kök, quyruqlu əmlikdən çox qiymətli yemək sayılan və mədə üçün də çox faydalı olan bağır-beyin, dəri basdırması, basdırma, şampur, qovurma, buğlama, yağlı qoyun südündən hazırlanmış köpməcə, kömbə, fəsəli, sulux, canaçəkmə, sıpa sidiyi, motal pendir, axtarma pendir, eşşək pendiri, eymə (dəri nehrə), bişi, əyirdək, Xıdır Nəbi xaşılı və s. tərəkəmələrə xas yeməklər hesab edilir.

Tərəkəmə andları da tərəkəmə xarakterini açmaq üçün çox gərəklidir. Əgər biri qoyununun oğurlanmasında birindən şübhələnirsə və həmin kəsin evinə gedib bunu deyə bilmirsə onda “Bəs mənəm bir belə itiyim var. And işdirəcəm hamıya” deyir. Bu zaman qarşısındakı adam əgər oğurluq etməyibsə çörəyi qoyub duzu də üstünə qoyub “Bu çörəh haqqı, bu duz haqqı, Həzrət Abbasın qılncı mənəm boynumu vursun, əgər sənəm heyvanınnan mənəm xəbərim varsa” deyirsə, gələn adam “Bismillah, nəhlət şərə” deyib çıxıb gedir. Əgər şübhəli bilinən adam həqiqətən də oğurluq edirsə və “Ayə, sən öl, mən ölüm, onnan mənəm xəbərim yoxdu” deyirdisə, onda bu sən öl heç kim inanmırdı. Tərəflər qanlı düşmən olurdular (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII, 2014:139).

Tərəkəmələrin özlərinə məxsus toy adətləri var. Belə ki, gəlinə “yannığ”, “babaxanı” deyilən balaca mirvari kimi ipə düzülən qızıl aparır və yaxaya taxırdılar. Gəlini atnan aparır və başına çarşov salınır, gəlinin gərdəyinin başına isə salxım-salxım muncuqlar təkərdilər. Gəlin üç gün gərdəkdə qaldıqdan sonra atası onu gərdəkdən çıxarıb xələt verib gedərmişlər. Burada da qızın papaqatma ilə ərə getməyə hazır olub-olmadığını müəyyən edirdilər. Yıxılmadığı təqdirdə ərə verirmişlər. Elçiliyə əvvəlcə qadın gedər, razılıq olduqda kişilər gedərdi. Qız

atasının, əmisinin, dayısının razılığı ilə ərə gedə bilərdi (Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII, 2014:141-143).

Tərəkəmə toylarında çörək yeyilən yerdə aşıq saz çalmazdı. Toylarda ən çox oynanılan havalar Muğannıda zurna ilə çalınan “Beşatılan”, Füzulinin Qəjər kəndində “Tərəkəmə”, “Kəsmə” və s. idi.

Tərəkə elatı Xıdır Nəbi bayramında xaşıl bişirər, ilaxır çərşənbədə isə süfrəni, qapı-darvazanı açıq qoyarlar ki, gəlib-gedən torba sallayıb payını aparsın. Axırncı çərşənbədən əvvəlki cümədə, eləcə də adına günündə isə qəbir üstünə gedər, Quran oxutdurub gələrdilər.

Tərəkəmələrlə bağlı folklor nümunələrində “Papaq”, “Dəsmal”, “Keçipa-paq”, “Çoban” kimi oyunlar və onların icra prosesi də əks olunur.

Qarabağdan qeydə alınmış mətnlərdə Qarabağda məskunlaşmış İrandan gəlmə gəloxçu, şeylanlı, Oruşməmməd tayfası, Türkiyənin Əkk qalasından gəlmə Qasımuşağı tayfası, eləcə də Əhməduşağı, İsmayıluşağı, Boyəhmədli, Qazaxməmmədli, Şillər, Cirdəxanım, Kəpənəkçilər, Əfəndilər, Cənnətdilər, Həməş və s. kimi tayfaların həyatına dair etnoqrafik bilgilər əldə etmək mümkündür. Toplanmış örnəklərdə Qarabağın müxtəlif bölgələrində məskunlaşmış tanınmış nəsilər — Hacısam, Heydəruşağı, Səfqulu, Ağəli, Misçi, Həşimlər, Minkənddəki, Ərəblər, Bayramuşağı, Kalba Ellaz, Məmməduşağı nəslə və s. barədə də zəngin informasiya əksini tapır.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov, N. (1989). Qarabağ salnamələri. Bakı: Yazıçı, 232 səh.
2. Qarabağ: folklor da bir tarixdir, I kitab (2012). (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri), Toplayanı və tərtib edən: fil.ü.f.d. İlkin Rüstəmzadə və Zəfər Fərhadov. Bakı: Elm və təhsil, 464 səh.
3. Qarabağ: folklor da bir tarixdir, II kitab (2012). (Bərdə və Ağcabədi rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri), Toplayıcılar: fil.ü.f.d. Əfzələddin Əsgər, fil.ü.f.d. İlkin Rüstəmzadə, fil.ü.f.d. Tahir Orucov və Zəfər Fərhadov, tərtib edən: fil.ü.f.d. İlkin Rüstəmzadə. Bakı: Elm və təhsil, 484 səh.
4. Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII kitab (2014). (Xocavənd rayonundan toplanmış folklor örnəkləri). Toplayıb tərtib edən: fil.ü.f.d., dos. Ləman Vaqifqızı (Süleymanova). Bakı: Zərdabi LTD MMC, 444 səh. Molla Nəsrəddin lətifələri. (2018). Tərtib edən, şərh və izahların müəllifi Sönməz Abbaslı, Bakı: Sabah, 376 səh.

